

Vår referens
Miljöavdelningen
Kulturmiljösektionen
Suzanne Pluntke
040/044-25 20 43

Byggnadsminnesförklaring av Svenstorps mölla med tillhörande miljö, Svenstorp 9:1 (Stora Köpinge socken), Ystads kommun.

Beslut

Länsstyrelsen beslutar om byggnadsminnesförklaring enligt 3 kap 1 § lagen om kulturminnen m.m. (1988:950), KML, av Svenstorps mölla med tillhörande miljö på fastigheten Svenstorp 9:1 i Stora Köpinge socken, Ystads kommun.

Skyddsbestämmelserna omfattar följande byggnader och anläggningar enligt numrering på situationsplanen (bilaga 2).

| Benämning | Byggår |
|---|--------|
| 1. Möllebyggnad | 1853 |
| 2. MjölARBostad | 1858 |
| 3. Damm med kvarnränna, utloppskanal och ålakista | |
| 4. Laxtrappor | |

Länsstyrelsen meddelar jämlikt 3 kap 2 § KML följande skyddsbestämmelser:

1. Byggnad 1 (se bilaga 2) får inte rivas, byggas om eller till eller på annat sätt exteriört förändras. Ingrepp får inte göras i byggnadernas stomme. Byggnadernas planlösning får inte förändras.
2. I byggnad 1 (se bilaga 2) får inte fast inredning borttagas eller på annat sätt förändras. Ingrepp i eller förändring av turbiner, malgångar, elevatoranordning, generator, regulator, blocksåg med timmersläde, bandsåg, vädur och övrig maskinell utrustning får inte göras.
3. Byggnad 2 (se bilaga 2) får inte rivas, flyttas eller till exteriören förändras.
4. Damm med kvarnränna och utloppskanal samt laxtrappor och ålakista (på bilaga 2 utmärkta som byggnad/anläggning 3 och 4) får inte rivas, flyttas eller förändras.
5. Byggnaderna och damm med kvarnränna och utloppskanal samt laxtrappor och ålakista skall underhållas så att de inte förfaller. Vård och underhållsarbete skall utföras på ett sådant sätt att de kulturhistoriska värdena inte

2005-08-15 beslöt KML
kopierat till KML:s BM-reg. A.142/14

Ystad - Svenstorps kvam

| Postadress | Besöksadress | Telefon | Telefax | Postgiro/Bankgiro | E-post | www |
|---------------------|--------------------|-----------------|--------------|-------------------|------------------------|--------------|
| 205 15 Malmö | Kungsgatan 13 | 040-25 20 00 vx | 040-25 22 70 | 6 88 11-9 | lansstyrelsen@m.lst.se | www.m.lst.se |
| 291 86 Kristianstad | Ö Boulevarden 62 A | 044-25 20 00 vx | 044-25 22 70 | 5050-3739 | | |



minskar samt med material och metoder som är väl beprövade och anpassade till byggnadsminnets egenart.

6. Skyddsområdet omfattar det område som avgränsats med heldragen linje på bilagd karta (se bilaga 2). Inom skyddsområdet får inte ytterligare byggnader uppföras. Skyddsområdet får inte hårdgöras eller på annat sätt väsentligt förändras. Skyddsområdet skall hållas i ett sådant skick att byggnadsminnets karaktär inte förvanskas.

Enligt 3 kap 14 § KML kan länsstyrelsen om särskilda skäl finns lämna tillstånd till att byggnadsminnet ändras i strid mot skyddsbestämmelserna. Länsstyrelsen får ställa de villkor för tillståndet som är skäliga med hänsyn till de förhållanden som föranleder ändringen. Villkoren får avse hur ändringen skall utföras samt den dokumentation som behövs.

Kommentarer till skyddsbestämmelserna

Intentionerna med skyddsbestämmelserna är att Svenstorps mölla skall bibehålla sin ursprunglighet för framtiden. Detta innebär att även mindre förändringar som till exempel uppsättning av skyltar, räcken och skärmtak kräver Länsstyrelsens tillstånd. I 2 kap 2 § Jordabalken regleras vad som menas med fast inredning. Till fast inredning kan exempelvis räknas golv, trappor, trappräcken, innerdörrar och fönsterfoder. Begreppet övrig maskinell utrustning omfattar i detta fall t ex kugghjul- och remdriftskonstruktion, siktar, kross, rensmaskiner, delvis demonterad plantork med fläkt samt anläggningar för eldistributionen. Den lösa inredningen som tillhört möllan/sågen/elverket är av mycket stort värde i sitt sammanhang och därmed av yttersta vikt för byggnaden, men kan för närvarande inte skyddas enligt KML. Länsstyrelsen vill poängtera värdet av att även den lösa inredningen bevaras för framtiden.

Ändringar som strider mot skyddsbestämmelserna kräver skriftligt tillstånd från Länsstyrelsen. Länsstyrelsen får ställa de villkor för tillstånd som är skäliga med hänsyn till de förhållanden som föranleder ändringen. Villkoren får avse hur ändringen skall utföras samt den dokumentation som behövs. Med ändring avses alla åtgärder som inte är rent underhåll, exempelvis borttagande eller igensättning av fönster och dörröppningar, nya installationer som ventilationer och rördragning, byte av färgsättning eller ändring av material eller färgtyp samt utbyte eller ändring av maskiner i maskinparken.

Länsstyrelsen vill påpeka att utförandet i sig, inte bara utseendet på den utförda insatsen, är en stor del av ett byggnadsminnes kulturhistoriska värde, varför såväl material som utförande måste anpassas till husen och maskinell utrustning. Alla eventuella ändringar måste kunna återställas. Länsstyrelsen ger råd och upplysningar om lämpliga vård- och underhållsåtgärder.

05



Redogörelse för ärendet

Sedan fråga väckts att förklara Svenstorps mölla för byggnadsminne har meddelande om detta sänts till fastighetsregistermyndigheten den 9 juli 1998. Underlag till byggnadsminnesförklaring har tagits fram av Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne.

Svenstorps kvarn ligger inom område av riksintresse för kulturmiljövården Högestad – Stora Köpinge [M166]. Fastigheten ligger utanför detaljplanlagt område. I *Bevarandeprogram för byar i Ystads kommun* från 1985 klassificeras Svenstorps kvarn som speciellt värdefull.

Länsstyrelsen har sommaren 2004 remitterat ett förslag på byggnadsminnesförklaring till fastighetsägaren, Ystads kommun och Riksantikvarieämbetet. I sitt remissvar anförde fastighetsägaren bl a att ekonomilängorna inte skall omfattas av byggnadsminnesförklaringen. Länsstyrelsen har den 22 oktober 2004 tillsammans med Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne besökt Svenstorps mölla, varefter ett reviderat förslag till beslut togs fram och remitterades. Lagfarneägare, har den 25 januari 2005 godkänt föreslagna skyddsbestämmelser vad gäller kvarnbyggnad med tillhörande regelringsdamm mfl anläggningar samt mjölnarbostaden, men motsätter sig att ekonomilängorna byggnadsminnesförklaras. Länsstyrelsen anser att eftersom ekonomibyggnaderna visar på det lantbruk som varit knutet till gården - och som utgjorde en väsentlig del av möllarens försörjning - bör även dessa omfattas av en byggnadsminnesförklaring. Byggnadsminnets tyngdpunkt är knutet till kvarnen och dess maskineri (inklusive såg, planbottentork och elförsörjningssystem). Övrig bebyggelse förstärker kvarnens kulturhistoriska värden och förtydligar sammanhanget som den är en del av. Länsstyrelsen anser att ekonomilängorna är väsentliga för den kulturhistoriska helheten, men har vid slutlig avvägning mellan det allmännas intressen och ägarnas skäliga önskemål gjort bedömningen att en byggnadsminnesförklaring är motiverad att genomföra även om ekonomilängorna inte omfattas av skyddet.

Historik och byggnadsbeskrivning

Verksamheten

Mölleplatsen, som troligen är medeltida, är belägen vid Nybroån i Fyledalens södra del. Den nuvarande möllan är från 1853, möjligen ingår äldre byggnadsdelar i anläggningen. På en höjd söder om möllan ligger den påkostade Svenstorps villa, som uppfördes 1872 av den dåvarande ägaren till möllan. Det var en lotterivinst som möjliggjorde detta bygge. Villan skildes från möllan vid en försäljning 1912 och ingår inte i byggnadsminnet.

Möllan förvärvades vid denna försäljning av Per Nilsson, som genomförde en omfattande modernisering. Vattenhjulsdriften ersattes av turbindrift och en generator installerades för framställning av likström. 1923 köpte Nils Persson möllan av sin far och visst renoveringsarbete genomfördes. 1950 förvärvade tredje gene-



rationen möllan då Per Fredrik Nilsson övertog den. Legomalningen upphörde 1961 och övergick till lokalföreningens kvarn vid järnvägen. Husbehovsmalningen av spannmål upphörde 1988. Elddistributionen avvecklades gradvis under 1940-50-talen medan elproduktionen för gårdens behov avvecklades 1989-90. Sedan dess har det inte förekommit någon verksamhet i möllan.

Byggnadsbeskrivning av möllebyggnaden

Möllebyggnaden är uppförd 1853 i gråsten i en våning under sadeltak, med frontespiser på båda långsidorna. Gråstenen är kluven, grovtuktad och uppmurad i kalkbruk med breda fogar. Frontespiserna är murade i rött tegel lagt i kryssförband. En kraftig tegelgesims skiljer frontespis från fasad. Taket är täckt med sinuskorrugerad, rödmålad plåt. Plåttäckningen tillkom under 1900-talets första hälft och ersatte en äldre spåntäckning. Fönstren i byggnaden är av småspröjsad tvåluftstyp. I frontespiserna och i gavelröstena finns spröjsade lunettfönster som nyttillverkats efter äldre modell.

På byggnadens norra långsida finns vattenintaget med valv av kilad natursten. Där finns också ett igensatt valv, som troligen är en äldre rännöppning. Denna kan ha samband med den vädur som finns under golvet inne i byggnaden. I sydfasaden finns kvarnrännans utlopp med valv av kilad natursten.

Maskineri/interiör i möllebyggnaden

Invändigt fördelar sig möllan på tre plan: bottenvåning, kvarnloft och hissloft/vind. Utrustnings- och teknikmässigt är anläggningen imponerande, med flera maskiner samt en mängd anordningar för kraftöverföringen. Parallellt med kvarnningen har man producerat elektricitet och förädlat timmer. Av denna sammanlagda verksamhet finns i stort sett all utrustning bevarad. Snickeridetaljer och timmerarbeten inomhus är grova och enkla. I möllan finns två Francisturbiner, den största har ca 25 hk och den mindre ca 8 hk. Båda turbinaxlar sträcker sig upp till vinden.

Två malgångar med tillbehör finns på kvarnloftet. Till mölleverksamheten finns även elevatorsanordningar och olika kugghjuls- och remdriftskonstruktioner. För bearbetning av spannmål finns centrifugalsikt samt kross och för rensning av utsäde en tysktillverkad triör. På 1960-talet, då legomalningen avvecklades, användes kvarnloftet allt mer för torkning av spannmål. Två stora torkfläktar och perforerade träkanaler (numera upplagda längs väggarna) vittnar om denna verksamhet.

En äldre, i stort sett komplett, utrustning för framställning och distribution av likström finns bevarad på bottenvåningen, i ett separat litet utrymme avgränsat med en vägg i lättbetong. Elverket installerades 1913 och vid tiden för första världskriget hade man kapacitet att leverera el till en stor kundkrets i den närmaste omgivningen. En remdriven turbinregulator höll spänningen konstant, det vill säga exakt varvtal på turbinen. I kontrollrummet finns kontrollpanelen med instrumentplatta



av marmor. En intressant detalj är elkundernas huvudströmbrytare, vid vilka mottagaretiketter fortfarande finns uppsatta.

På bottenvåningen finns även en remdriven blocksåg, det vill säga en horisontellt ställd ramsåg, där sågbladet löper vågrätt. Sågkonstruktionen och timmersläden är till största delen tillverkade av trä. Blocksågen kompletteras av ålderdomlig, remdriven bandsåg. Blocksågen var tidigare rätt vanlig i södra Sverige då den kunde klyva timmer av sådana dimensioner att de inte gick in i vanliga ramsågar, till exempel grov ek och bok. Sågen hade sannolikt karaktär av binäring och verksamheten upphörde troligen före 1950.

Övriga byggnader och anläggningar

Dammvallen är efter ett kantras pågjuten och stabiliserad 2001. Till dammen finns två laxtrappor, en av sten från 1960-talet och en av betong från 1980-talet. Vid vattenintaget till möllan regleras dammluckorna med en vinsch. Strax före vattenintaget, vid en svämmränna, finns en ålakista. En spång av decauvilleräls och galler leder över dammen.

Bostadshuset är byggt 1858 i en våning med sadeltak och frontespis. Byggnaden har ljusputsade fasader dekorerade på tidstypiskt vis med lisener, blinderingar och friser. Vinden är oinredd, förutom ett pigrum i frontespisen. Fönstren är bytta till kopplade tvåluftsfönster under 1990-tal. I trädgården finns några äldre fruktträd, grusade gångar kantade av buxbom och ett mindre höns hus. Vid boningshusets gavel finns ett springvatten, som tidigare fått vatten från möllans vädur.

Jordbruket spelade en viktig roll i fastighetens ekonomi, då förmalning inte kunde utföras året om på grund av vattenbrist. Nordväst om boningshuset och möllan finns en kringbyggd ekonomigård. I södra längan finns en lägenhet inredd på 1960-talet. En drängbostad på två rum finns inredd vid stallets södra gavel. Detta utrymme iordningställdes före 1930. Inget jordbruk bedrivs på gården i dag och marken är utarrenderad.

För en mer fyllig byggnadsbeskrivning och historik se Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skånes rapport *Svenstorps mölla – byggnadsminnesutredning* (Rapport 2003:46).

Motivering

Svenstorps mölla är en mycket välbevarad, homogen kvarnanläggning från mitten av 1800-talet. Byggnadsbeståndet på fastigheten är intakt och i stort sett oförändrat sedan möllan moderniserades 1912. I möllan finns omfattande industrihistoriska lämningar, vilka berättar om teknikutveckling och ändrade förutsättningar för verksamheten under de senaste 100 åren. Strävan att modernisera och hålla sig ajour med de nya tiderna kommer till uttryck i bland annat installation av turbiner och elverket.



Inne i möllan blandas tekniken friskt och anpassning har skett utifrån befintliga ramar, med byggnaden som måttstock. Maskinparken är av varierande ålder och skick, där gammal och ny teknik samverkar. Särskilt intressant är blocksågen, som kan vara unik för Svenstorp. Atmosfären inne i byggnaden med slitna kuggjul, oljestänk, damm och gamla plakat ger ett ålderdomligt intryck och en speciell patina. Alla småsaker och verktyg som fyller fönsterbänkar, skåp och hyllor får det samtidigt att se ut som om verksamheten just har avbrutits för dagen.

Tillsammans visar kvarnmiljöns beståndsdelar livsbetingelserna för mjölnaren och dennes familj fram till 1980-talet. Den nästan påtvingade rollen som lokal entreprenör märks tydligt i det mångsyssleri som bedrivits och den beredskap att prova nya utkomstmöjligheter som kännetecknat verksamheten.

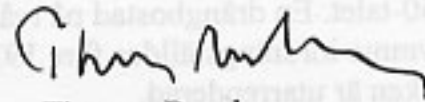
Av 3 kap 1 § KML framgår att en byggnad som genom sitt kulturhistoriska värde är synnerligen märklig får förklaras som byggnadsminne. Länsstyrelsen anser att kvarnanläggningen i Svenstorp på fastigheten Svenstorp 9:1 i Ystads kommun har ett sådant kulturhistoriskt värde att en byggnadsminnesförklaring är väl motiverad.

Detta beslut kan överklagas till länsrätten i Skåne län, se nedan.

I den slutliga handläggningen av detta ärende har deltagit länsöverdirektör Lise-Lotte Reiter, bebyggelseantikvarie Suzanne Pluntke och länsantikvarie Thomas Romberg, föredragande.



Lise-Lotte Reiter



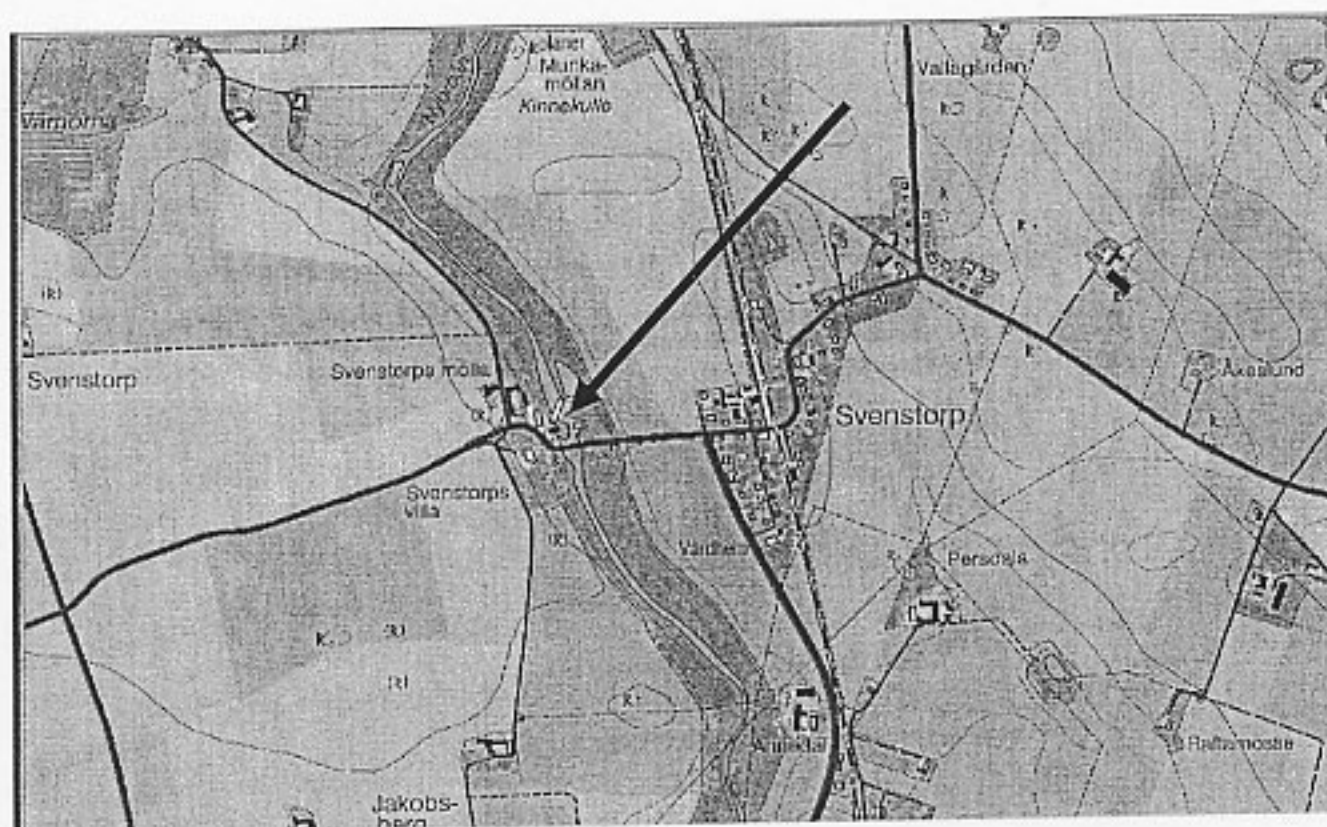
Thomas Romberg

Bilagor

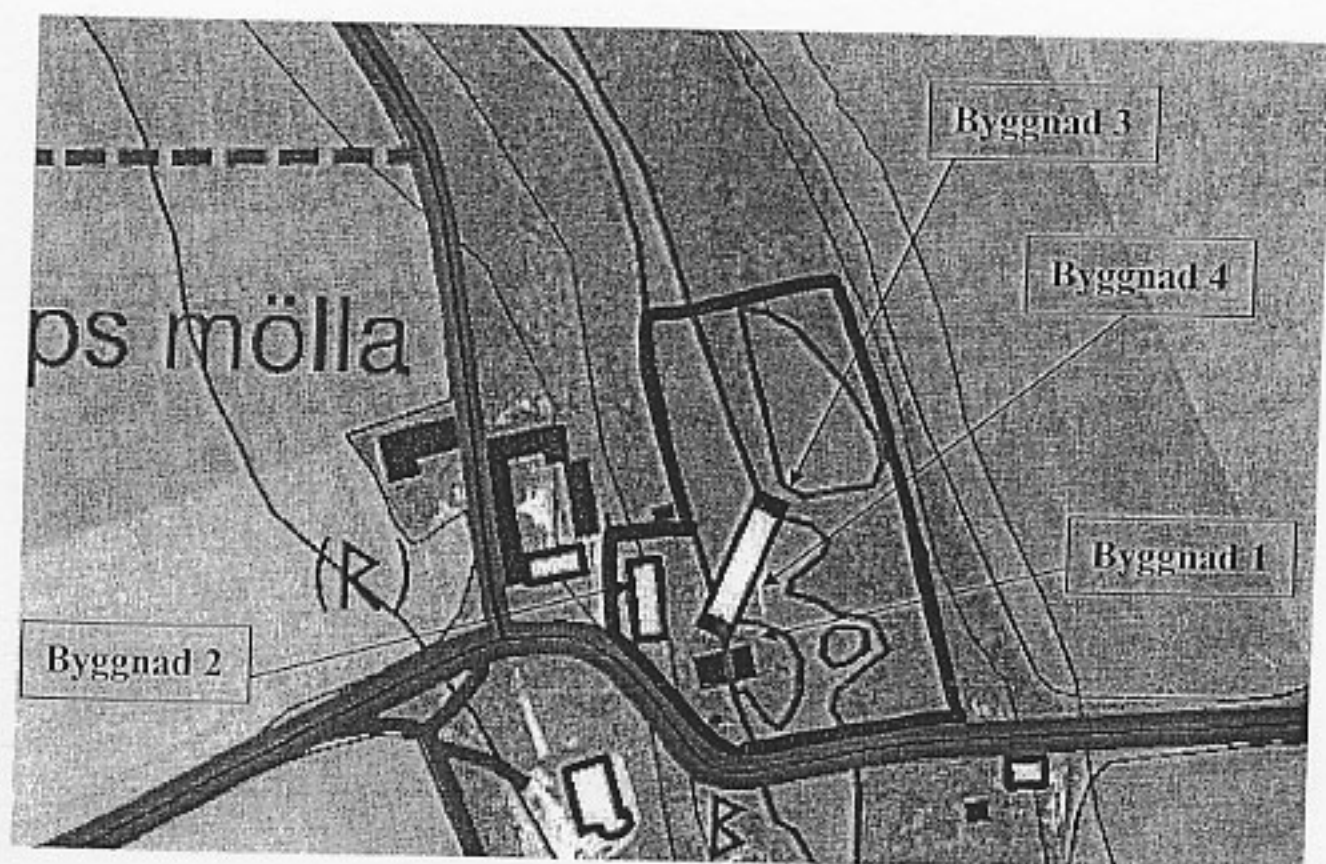
1. Översigtskarta
2. Situationsplanen med skyddsområdesgränser

Sändlista

Ystads museum, Håkan Nilsson
Ystads kommun
Lantmäterimyndigheten i Skåne län, Box 50590, 202 15 Malmö
Riksantikvarieämbetet
Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne



Svenstorps kvarn, Svenstorp 9:1, Stora Köpinge socken, Ystads kommun, Skåne län.



Svenstorps kvarn, Svenstorp 9:1, Stora Köpinge socken, Ystads kommun, Skåne län.

Skyddsgräns 